

KAPET

Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift

Årgång 20, nummer 1, 2024

KAPET

Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift årgång 20, nummer 1, 2024

Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift handlar om pågående forskning inom Pedagogik, Pedagogiskt arbete, Didaktik och Specialpedagogik, huvudsakligen vid Karlstads universitet. Syftet med skriften är att ge en bild av forskningsverksamheten i Karlstad och att bidra till debatt inom utbildningsvetenskaplig forskning och praktik. Bidrag i form av artiklar, recensioner av avhandlingar eller annan aktuell litteratur och information från konferenser är välkomna.

Tidskriften har till och med 2018 som regel utkommit en gång per år. Från och med nummer 2019:1 har tidskriften övergått till löpande mottagning av manuskript under året, och från och med 2021 publiceras artiklarna löpande på vår hemsida.

Bidrag till KAPET kan skrivas på svenska, andra nordiska språk eller engelska och skickas till redaktionssekreteraren. Tidskriften ges ut av Institutionen för Pedagogiska studier vid Karlstads universitet.

Ansvarig utgivare: Martin Grimberg Löfgren

Redaktör: Ann-Britt Enochsson (e-post: ann-britt.enochsson@kau.se)

Redaktionssekreterare: Anna Nissen (e-post: anna.nissen@kau.se)

Adress: Karlstads Pedagogiska Tidskrift, Institutionen för pedagogiska studier, Karlstads universitet, Universitetsgatan 2, 651 88 Karlstad.

e-ISSN: 2002-3979.

Författare till innehåll publicerat i KAPET behåller upphovsrätten till sina verk.

Artiklar publiceras under villkoren i en Creative Common-licence CC BY, som tillåter användning, nedladdning, distribution, länkning till och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat.

Spelar forskning om skolor någon roll?

Anette Forssten Seiser

Docent i pedagogiskt arbete

anette.seiser@kau.se

Abstract

Att utbildningen i skolan ska vila på vetenskaplig grund finns sedan 2010 inskrivet i den svenska skollagen. Det har bidragit till att det idag pågår flera olika statliga satsningar för att öka tillgången till utbildningsvetenskaplig forskning, vilket har förbättrat lärares och skolledares möjligheter att tillämpa forskningsbaserade kunskaper i sitt yrkesutövande. Satsningarna är välkomna eftersom den forskning som görs är fortsatt blygsam i jämförelse med den som görs inom andra områden, så som sjukvård och teknik. Samtidigt som satsningar på utbildningsvetenskaplig forskning är välkomna är det också berättigat att fundera på om den forskning som görs spelar någon roll för det arbete som sker i våra skolor runtom i landet. I den docentföreläsning som jag gav den 18 oktober 2023 valde jag att reflektera kring denna frågeställning och att understryka att forskningens betydelse för skolans inre liv kan och bör öka. Vidare presenterade jag egna genomförda skolutvecklingsstudier, som då fick representera exempel på hur den utbildningsvetenskapliga forskningen kan spela roll för skolans inre liv samtidigt som skolans angelägna frågor och dilemman påverkar forskningen. Den här artikeln bygger på min docentföreläsning.

Nyckelord

skolutvecklingsforskning, skolans ledningspraktik, vetenskaplig grund

Spelar forskning om skolor någon roll?

Idag är idén om en skola på vetenskaplig grund väl spridd och ofta förankrad bland dem som på något sätt är engagerade i skola och utbildning, inte minst på grund av att den här tanken numera går att återfinna i tredje kapitlets andra paragraf i skollagen (SFS 2010:800). Detta har bidragit till att flera olika initiativ tagits för att öka tillgången till utbildningsvetenskaplig forskning. Utveckling, lärande, forskning (ULF) är ett sådant exempel. ULF är en statlig satsning med syftet att stärka praktikinära skolforskning. Ett annat exempel är Samverkan för bästa skola (SBS), där syftet är snarlikt ULF-forskningens, det vill säga att koppla samman utbildningsvetenskaplig forskning med konkreta förbättringsinsatser i lokala skolor. Satsningar som dessa är välkomna, men i jämförelse med de satsningar som görs på forskning inom sjukvård och teknik är de fortsatt blygsamma. Därför har lärare och rektorer inte samma möjligheter att tillämpa forskningsbaserade kunskaper i sitt yrkesutövande som andra jämförbara yrkeskategorier.

Samtidigt som det finns en önskan om fler utbildningsvetenskapliga studier är det också berättigat att fundera över om den forskning som faktiskt sker spelar roll för det arbete som pågår i våra skolor. Inom det internationella utbildningsvetenskapliga forskningsnätverket Pedagogy, Education, Praxis (PEP) har vi forskare valt att förstå och studera utbildning som ett dynamiskt fenomen bestående av olika praktiker som hänger samman i komplexa nätverk, utifrån en praktikekologisk ansats (Kemmis, 2022). Elevers, lärares och rektorers praktiker är tre självklara skolpraktiker inom det stora utbildningskomplexet, men en fjärde praktik som inte är lika obestridlig är den utbildningsvetenskapliga forskningspraktiken. När det finns konkreta kopplingarna att finna mellan den utbildningsvetenskapliga forskningspraktiken och andra utbildningspraktiker kan detta vara ett tecken på att forskningen påverkar det arbetet som sker i skolor. När kopplingarna lyser med sin frånvaro är det mer troligt att forskningen och livet i skolorna pågår utan någon ömsesidig påverkan. Så svaret på frågan om skolforskning spelar någon roll är således *ja, det kan den göra, men det är inte självklart*. Jag vill dock tro att den kan och bör spela större roll än vad den gör idag. Min ambition med denna text är att reflektera kring min förhoppning och även ge exempel på hur skolutveckling kan få betydelse för det arbete som sker på lokala skolor. För detta kommer jag att använda mig av exempel från *skolutvecklingsforskning*, vilket är det forskningsfält som jag oftast rör mig inom.

Inom skolutvecklingsforskning genomförs studier som handlar om att bättre förstå hur skolor fungerar som lokala organisationer och hur skolor som lokala organisationer inverkar på utbildningens och undervisningens kvalitet. Inom skolutvecklingsforskning studeras även individers välmående och utveckling. Dessutom är förståelsen av förändringar i skolans omvärld är väsentlig. Skolors förmåga att motivera elever för studier och för att verka i ett demokratiskt samhälle är ofta en utgångspunkt. Att bedriva *skolutveckling* i praktiken (vilket inte ska sammanblandas med att bedriva

Forssten Seiser: Spelar forskning om skolor någon roll?

skolutvecklingsforskning) innebär en ambition att öka funktionaliteten i de olika delar som utgör en skola och att dessa delars funktioner samordnas på ett mer ändamålsenligt sätt så att skolan som helhet bättre lyckas nå de mål den strävar efter. Ytterligare en definition på skolutveckling är att insatserna ska omfatta alla, eller i alla fall de flesta, på den lokala skolenheten.

Hur kan då skolutvecklingsforskningen få större betydelse för det arbete som sker i landets skolor? Skolor är komplexa social system och det är inte helt enkelt att förstå dem och det som händer där. Olika teoribildningar fördjupar och förklarar det som sker och hjälper oss att begripa oss på olika skeenden och dess orsaker. Inom flera teoribildningar finns även ambitionen att stödja utvecklandet av ett kritiskt emancipatoriskt tänkande. En sådan teori, som jag gärna tillämpar i min forskning, är teorin om praktikarkitekturer (TPA) (Kemmis m.fl., 2014). Enligt TPA konstitueras en praktik av det som *görs, talas* och *relateras* och som hänger samman i gemensamma *projekt*. Projektet är avsikten eller själva målet som motiverar den specifika praktiken. En skola kan således utgöra en specifik praktik. TPA gör det också möjligt att zooma in (Niccolini, 2012) på vissa delar av en praktik eller på en specifik praktik.

I min forskning är skolans ledningspraktik ofta i fokus. För att förstå hur det kommer sig att rektorers ledningspraktik tar sig uttryck på ett specifikt sätt behöver jag få fatt i olika faktorer som omger skolans ledningspraktik. Inom TPA kallas dessa yttre faktorer för *arrangemang* och är de som bildar den specifika praktikens *praktikarkitekturer*. Praktikarkitekturerna är alltså de förutsättningar som möjliggör och begränsar det som händer i praktiken. Dessa är dock inte deterministiska eftersom de både formar och formas av praktiken. Vill man få till en förändring inom en skolledningspraktik (eller någon annan praktik) är det viktigt att identifiera praktikens omgivande praktikarkitekturer eftersom det är då de aktivt kan börja omformas. Om det visar sig att vissa omgivande praktikarkitekturer begränsar exempelvis skolledningspraktikens ambitioner att främja lärares samarbete och elevers inflytande över utbildningen behöver sådana praktikarkitekturer förändras samtidigt som de som främjar kollegial samverkan och elevinflytande behöver värnas eller förstärkas.

Utifrån ett praktikteoretiskt perspektiv förstås rektorers pedagogiska ledning som ett uppdrag (och en förmåga) att orkestrera den lokala skolans omgivande arrangemang så att de stödjer kollegialt och individuellt lärande, utveckling och välmående på den skola de är satta att leda (Forssten Seiser, 2020).

Changing practices ordinarily requires changing the sayings, doings, and relatings that constitute them, and this, in turn, requires changing the practice architectures (conditions) that make particular sayings, doings, and relatings possible. Practice architectures are like the ecological niches that make it possible for species to inhabit particular places at particular times; they are the niches that sustain different species of practices (Kemmis, 2022, s.3)

Ett arrangemang som under de senaste decennierna fått stort inflytande över hur livet på lokala skolor ter sig är den numera marknadsiserade utbildningssektor, influerad av neoliberal ideologi. Detta relativt nya tankesätt inom den svenska utbildningssektorn kommer till uttryck på flera sätt. Idag är det inte främmande att benämna elever och vårdnadshavare som skolans *kunder*, vilket inte var vanligt tidigare. *Individens valfrihet* och *konkurrens* är andra uttryck som dykt upp de senaste decennierna och som påverkat rektorers skolledarskap. Ett fenomen som ingen skolchef eller lärare missat och som dagens rektorer ägnar oerhört mycket tid och uppmärksamhet åt är *Systematiskt kvalitetsarbete* (SKA). Att skolan och samhället ständigt är i utveckling är helt naturligt, men min poäng med att forskningen behöver spela en större roll i utvecklingen är att den ska bidra med kritiska granskningar av de förändringar som sker (eller uteblir). Utan kritisk granskning och professionellt omdöme finns risken att vissa företeelser tillskrivs så stor betydelse att de transformeras från att vara medel som ska tillämpas för att nå övergripande mål med utbildning (likvärdighet, välmående, lust att lära) till att bli egna mål.

För att exemplifiera hur medel kan transformeras till egna mål använder jag mig av Samuelsson & Ekholm (2024), vilka beskriver hur Stockholms stad under flera år genomfört en enkät där elever får tycka till om hur det är att vara elev i stadens grundskolor. När Samuelsson och Ekholm sammanställde de senaste tio årens resultat visade det sig att eleverna upprepade gånger hade vittnat om en allvarlig brist som handlar om att endast ett fåtal av stadens lärare lyckats med arbetet att motivera eleverna att lära. År 2010 ansåg endast hälften av elever i åk 8 (ca 2000 elever) att lärarna gjorde ett bra arbete med detta, vilket är ett resultat som borde ha renderat rejäla ansträngningar för att förbättra situationen. Resultaten visar dock på en kontinuerlig nedgång, och tio år senare bedömde endast 30 procent av Stockholms 14-åringar att deras lärare lyckades med arbetet att motivera dem i skolan. Det finns givetvis flera förklaringar till dessa sjunkande resultat, men en förklaring kan vara att genomförandet av undersökningen har transformerats till ett mål i sig (att den ska genomföras) och inte längre ses som ett medel för att identifiera brister som sedan kan åtgärdas. Min uppfattning är att SKA på samma sätt riskerar bli ett mål i sig och inte längre används som det är tänkt, det vill säga som ett medel för att säkerställa god kvalitet i utbildningen.

I kölvattnet på marknadsiseringen följer även en juridifiering (Eilard, 2021) av skolan. Juridifiering kan beskrivas som en rättslig diskurs med stort fokus på juridiska arrangemang, vilket av vissa ses som en motpol till professionellt omdöme (Karseth & Møller, 2018). Rektorer idag har god koll på skoljuridiken och hur man gör saker på rätt sätt, men samtidigt kan denna medvetenhet avskräcka dem från att vidta mer omfattande och i vissa fall helt nödvändiga åtgärder. Marknadsiseringen och juridifieringen får i denna text utgöra exempel på omgivande arrangemang som inverkar på hur man talar om och förstår skola och utbildning. Men påverkan stannar inte vid att språket förändras. Det sker även konkreta förändringar i hela praktiken (det som *görs, talas* och *relateras*), och på så sätt omdanas *skolan inre liv* (Ekholm, 2023) och det sätt som individer interagerar i

Forssten Seiser: Spelar forskning om skolor någon roll?

olika utbildningsrelaterade situationer. Dagens vårdnadshavare, som tilltalas och bemöts som kunder på en marknad med stor valfrihet, agerar på annat sätt än sina föregångare, som sågs som samhällsmedborgare med ansvar att tillsammans med skolan bidra till att fostra goda samhällsmedborgare. En rektor som ängslas över att hållas ansvarig för en undermålig undervisningskvalitet agerar annorlunda än den som ser sin roll som att organisera förutsättningar så att lärarna ges bäst möjliga möjligheter att genomföra god undervisning. Att rektorer kan hållas ansvariga för kvaliteten på lärares undervisning har resulterat i att vissa rektorer valt att implementerat generella undervisningsmodeller som lärare förväntas följa, vilket i sin tur resulterat i att elevers skoldag fylls av lektioner med likartade upplägg. Variation, kreativitet, lust, nyfikenhet och eget ansvar är exempel på kvalitetsindikatorer som främjar lärande. Om samtliga lektioner följer samma struktur försämras kvaliteten enligt dessa indikatorer, och rektors ambition med att säkerställa god undervisningskvalitet genom att implementera en generell undervisningsmetod blir på så sätt kontraproduktiv.

För att summera upp återvänder jag nu till tesen att utbildningsvetenskaplig forskning kan och bör spela större roll för skolors inre liv. Men också vice versa, att skolors angelägna frågor och dilemman kan och bör påverka den utbildningsvetenskapliga forskningen. I praktikutvecklande forskningsprojekt kan forskare och skolans professionella tillsammans undersöka vad som sker, förklara varför det sker och även kritisk granska det som sker (t.ex. Forssten Seiser, 2020). Skolforskare kan även bidra med alternativa vägar som kan främja positiva förändringar. Ett sådant initiativ har varit att undersöka etiska och moraliska perspektiv på skolledares arbete. Baserat på egna empiriska studier (Forssten Seiser & Söderström, 2021; 2022) och Bransons (2020) och Giddens (1984) teoretiska ramverk har Åsa Söderström och jag utvecklat en teoretisk modell (Söderström & Forssten Seiser, 2024) som är tänkt att stärka rektorers professionella omdöme i skolledarskapspraktiken. Ambitionen med modellen är att skapa en medvetenhet om att skolledarskap omfattar fler aspekter än det juridiskt perspektivet, t.ex. individuell omsorg, pedagogiska bedömningar och kritiskt tänkande. Genom att tillföra ett etiskt och moraliskt perspektiv flyttas fokus från att *göra rätt* till att *göra rätt saker* i rollen som rektor.

I den internationella studien *Living Well in a World Worth Living* utforskar jag och Katina Thelin vad det betyder för svenska rektorer att leva väl i en värld värd att leva i samt hur rektorer kan stödja en sådan utveckling. När vi ställde frågan till ett antal rektorer uppfattades den inledningsvis som övermäktig, men efter en stunds reflekterande kunde rektorerna ge konkreta exempel på hur de dagligen bidrar till en värld värd att leva i för alla. Vår studie är en del av en större studie där forskare från hela världen ställer samma fråga till barn, elever, lärare och andra som på något sätt har en koppling till skola och utbildning. Vad betyder det att leva väl i en värld värd att leva i, för alla? Forskningen sker helt utan medel men har genererat två böcker med open access utgivna av Springer (Reimer m.fl., 2023) samt en hemsida (Education, Monash University, u.å) med filmer och texter.

I en tid med krig, klimatkatastrofer, gängkriminalitet, pandemier är det lätt att som enskild individ uppleva att man inte kan bidra till de stora förändringar som krävs. Men när rektorerna i projektet Living Well in a World Worth Living in flyttade fokus från det globala till det lokala framkom hur de som enskilda individer faktiskt bidrog till globala förändringar. Tidigare i texten har jag redogjort för hur skolans marknadsisering och juridifiering inneburit att vi fått in nya begrepp och tankemönster i skolsystemet och att dessa i sin tur har påverkat livet i våra skolor. Internationella jämförelser visar att elevers resultat fortsatt sjunker, trots ett stort antal politiska reformer med fokus på ämneskunskaper, bedömningar och betyg. Fler krav på ansvarstutkrävande och kvalitetsmätningar verkar heller inte kunna vända den negativa utvecklingen. Enligt TPA är denna typ av reformer snarare arrangemang som försvårar individuellt och kollektivt lärande och välmående i skolor. Det är alltså arrangemang som behöver utmanas, omformas eller helt förändras. Ett första steg är att byta ut begrepp som *effektivitet, resultat, kunder* och *ansvarstutkrävande* till sådana som forskningen under lång tid har visat främja lärande och välmående: *långsiktighet, välmående, lust att lära, etik och moral* samt *demokrati*. Jag är förvissad om att vi med små ansträngningar, som till exempel att byta begrepp, kan bidra till positiva förändringar. Även om det inte skulle ske över en dag skulle vi med tämligen stor säkerhet kunna skönja förändringar redan under en politisk mandatperiod.

Avslutningsvis vill jag påminna om en speciell mänsklig förmåga, nämligen förmågan att påverka vår egen framtid,

What sets us apart as human beings is that we can connect to the emerging future. That is who we are. We can break the patterns of the past and create new patterns at scale. No other species on earth can do this. Bees, for example, may be organised by a much higher collective intelligence. Yet they have no option to change their pattern of organising. But we as humans do. (Scharmer 2018, p. 10)

Referenslista

- Branson, C. (2010). Ethical decision making: Is personal moral integrity the missing link? *Journal of Authentic Leadership in Education*, 1(1), 1–8.
- Forssten Seiser, A. (2020) Exploring enhanced pedagogical leadership: an action research study involving Swedish principals, *Educational Action Research*, 28(5), 791-806. <https://doi.org/10.1080/09650792.2019.1656661>
- Forssten Seiser, A. & Söderström, Å. (2021). Rektorer i utbildning: Drivkrafter för ett lärande i samspel. *Högre utbildning*, 11(1), 79-79. <https://doi.org/10.23865/hu.v11.2947>
- Forssten Seiser, A. & Söderström, Å. (2022). The Impact of the Swedish National Principal Training Programme on Principals' Leadership and the Structuration Process of School Organisations. *Research in Educational Administration and Leadership*, 7(4), 826-859. <https://doi.org/10.30828/real.1120909>
- Education, Monash University (u.å.). *Education in a World Worth Living in*. Hämtad 2024-01-13 från <https://www.monash.edu/education/research/projects/education-for-world-worth-living-in-research-project>
- Ekholm, M. (2023) Att greppa skolans inre liv: en grund för etiskt handlande. I Å. Söderström & A. Forssten Seiser, A. (red.). *Etiska perspektiv på skolledares arbete*. (sid. 241- 262). Studentlitteratur.
- Eilard, H. (2022). *Styrning av skolan genom statliga sanktioner: Verksamhet för rektorn av den skärpta tillsynen*. Doktorsavhandling, Karlstads Universitet
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Polity.
- Karseth, B., & Møller, J. (2020). Legal regulation and professional discretion in schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64(2), 195-210. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1531918>
- Kemmis, S. (2022). *Transforming practices: Changing the world with the theory of practice architectures*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-8973-4>
- Kemmis, S., J. Wilkinson, C. Edwards-Groves, I. Hardy, P. Grootenboer, and L. Bristol. (2014). *Changing practices, changing education*. Springer.
- Nicolini, D. (2012). *Practice theory, work, and organization: An introduction*. Oxford University Press.
- Reimer, K., Kaukko, M., Windsor, S. Mahon, K & Kemmis, S. (Red.) (2023). *Living Weill in a World Worth Living in for All (vol.1)*. Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-19-7985-9>
- Samuelsson, M & Ekholm, M. (2024) Elevsynpunkter som grund för lärares kompetensutveckling. (Manuskript inlämnat för publicering). *Pedagogisk forskning i Sverige*.
- Scharmer, C.O. (2018). *The Essentials of Theory U. Core Principles and Applications*. Berrett-Koehler Publishers, Inc.
- SFS 2010:800. *Skollag*. Utbildningsdepartementet.
- Söderström, Å. & Forssten Seiser, A. (2024). Ethical and moral perspective in leading schools. In L.E. Damgaard Knudsen, M- Berg Petersen & L. Haastrup (Ed.) *Teachers Ethics in Scandinavian Schools*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003407775>